

Jose Maria Salaberria

Gizona - Idazlea - Euskal-izatea

(1.873-1.940)

ANDONI ITURRIA'k

1) SARRERA

Ezta merezi duen aña hitzegin eta idatzi Jose Maria Salaberria'taz. Ahaztuan utzitako idazlea dugu, beste asko bezela. Nork, gure artean, irakurri ditu Salaberriak idatzitako berrogeitaka liburu? Edo Vinaroz'en jaiotako euskaldun honek Españi'ko prensari emandako millaka idazki?

Hemen-haueetako egunkaririk ohoreenetakoak, Madril'go «ABC»ek alegia, Salaberria hil-berriari lau orriko geigarritxoakin pagatu zion, ia bi milla idazlan zor zizkion idazle langillari. Españi'ko beste albistariak Salaberria'ren heriotzaren berri hogeitaz hitzekin bete zuten. Banaka batzuk, Donosti'koak batez ere, eraskin luzeagoak erantsi zituzten Salaberria ta bere lanaren ohorez. Baña hauxe dana.

Arrezkero izan oi da, noizik edo behin, oso gutxitan, Salaberria'taz behar lituzketen hitz erdiak tekleatzen dituen linotipistaren bat edo beste. Hutsa...

Ez batxillerrak bakarrik, ezta Letretako arduradunak, ezta periodista gazteak ere, eztute Jose Maria Salaberria'ren lana ezagutzen. Hau xe arritzekoa. Lehen esan bezela, berrhogeita gehiago libururen jabe bai-zan; eta era orotako liburuak: nobela, ensaio, biografi, literatur-kritika, bidazti-saio, tab. «Posiblemente, entre los años 1905 y 1936, José María Salaverría y Manuel Bueno —euskalduna hau ere, bilbotarra— fueron los cronistas españoles de máxima altura intelectual»—

dio aho betez Federico Carlos Sainz de Robles'ek. (1) Nola ba konprenitu Salaberria'ri egin zaion ixilla ta ahatzia?

Zirikiain-Gaiztarro zanak argibide hau eman zigun: hunerik txarre-nean gertatu omen zan, alegia, Salaberria'ren heriotza; hau da 1940'garrenean. Eta jakiña, ez omen zegon horduan España —ta are gutxiago Euskalerrria— heriotz baten begira. Hemengo gerrate gogorra amaitu-berri genun eta bigarren mundiala asia... (2).

Manuel Cerezales, Carmen Laforet nobelagillearen senarra dan kritiko zorrotzak, beste bide bat eskeintzen digu: Salaberria beraren barkatasuna, muxintasuna; ez omen zun bere burua beste idazle ta literaturazaleekin uztartu nahi izandu behinere. (3) Egia esateko, Salaberria bakartia zan oso, berekoia, lagungea. Berez zan olakoxea, baña bere bizi guziko gorreriak hontan asko lagundu zion. Idazlarien solasetan etzun sekula parterik artu. Bakarka jokatu behar beti...

Badira beste motibu gehiago ere: bere lanekin askonaikoa, esketia, asekaitza zan bezelaxe, besteen lanak zorrozki ikusten zituan. Eta kritiku gordiña zan oso, konponketabakoa. Armiarma-sarea azkar asko egingo zion zarrasta. Eta danen aurrean. Ta jakiña; egiak min egin oi du sarritan. Eta egi-zaleak, kontrario asko... Polemikalaria ere ba-zan. Izka-mizka aundiko gaiak erabili zitun eta gehienez bera baño formazio askoz sakonagoa zutenekin; Salaberria buru-maixu bai-zan, hifungo Unibersidadetan ibilli gabea. Hori bai, asko irakurri zun; edonundik inguratutako guzia. Baña etzun Baroja, Unamuno ta beste askoek bezela Unibersidaderik zapaldu, ikusiko degunez. Horretxegatik ere, norberetik ikasia zalako, etsai miñak izan zitun.

Gure lantxo hontan Salaberria gizonaren berri eman nahi dugu, gizonarena ta idazlearena. Ta azkenik Salaberria'ren euskaldun-izatea aztertuko dugu.

2) BI BIZITZA (1873-1940)

1873

Loreillak sortzi. Castellón de la Plana'ko Vinaroz-urian jaio zitzaigun Jose Maria Gregorio Salaberria eta lpenza, atsaldeko ordubitan. Bere

(1) «Al margen de los libros», «Madrid» egunerokoan 17-8-1955.

(2) «Guía sentimental del País Vasco», 8'garren orrialdean.

(3) «Informaciones» egunkarian 1955'garrenean.

ANDONI ITURRIA

gurasoak: Jose Maria Salaberria ta Arana, Araba'ko Beotegi'tarra, ta Katalina Ipenza ta Agirre, Gipuzkoarra, Abalzisketan jaioa. Gure idazlaria Vinaroz'en jaioa da beraz, bertako faro-zaitzale bai-zun aita.

1877

Lau urte zitula Donosti'ratu zitzaigun. Eta Igeldo'ko Arrobi egaleko faroan tinkatu.

1878-1886

Peñaflorida-kaleko erriko eskoletan ibillia degu, protxu gehiegirik gabe, berak aitortzen digunez.

1886-1895

Gabez «Escuela de Artes y Oficios» dalakoan jarduten da eta Berraondo izeneko akademi baten egunez «oficinista» izateko asmoz. Baña poesi-deia nabaitzen asia dago ta al-dunean bere griñ orreri darraio. Bitartean aitari itxas-argizaintzan laguntzen alegintzen da. Barku-piloto izan nai luke, baña bere amak ez dio uzten. Azkeneko urtetan soldadu bete-beharrak. Aitaren babesean telegrafista ikasten du.

1895-1896

Bere amaren lengusu batek Puerto Rico'ra eramanazi zun. Baña urte bete exkas egin zun. Ezin han etsi...

1897-1900

Donosti'ko «Euskal-Erria» izeneko aldizkarian idazten du bere lehenengo lantxoak, 1898'garrenean, hogeitabost urte zitularik. Idazlan horren izena «Recuerdos de un viaje - De vuelta al hogar». Hogeita zazpi urte bete arte Gil'darren dibujo-akademian jardun zan, delineante ikasten. 1899'garrenean ama hil zitzaion.

1901

Valentzi'ko tabako-etxean bi urte igaro zitun. Eta horduntxe hasi zan Donosti'ko aldizkaritan maiz-maiz idazten, «La Voz de Guipúzcoa» ta «Pueblo Vasco»n batez ere.

1906

Gipuzkoa'ko Diputazioan delineante zegola, idazten du bere lehenengo liburua: «El perro negro». Ta Madril'go «ABC» egunkarian hasten ditu bere etenbageko lanak. Ia bi milla idazlan hil arteraño.

1907

Salaberría'ren bigarren liburua «Vieja España», Benito Pérez Galdos'en sarreratxo batekin. «Los lunes del Imparcial» izeneko astero-koan lehendik emanak zitun lanakin osatu zun liburu hau. Asteroko hortan Pío Baroja'ren bitartez sartua zan.

1908-1909

Hiru liburu berri: «Nicéforo el Bueno»; «Nicéforo el Tirano» ta «La Virgen de Aránzazu», nobelak hirurak. Argentina alderuntz abiatzen da ta onuntzarakoan «Tierra argentina» argitaratzen du.

1910

Loraillean ezkontzen da bere betiko bizi ta maite-lagun izango dan Amalia Galarraga Azkarrunz'koakin. Donosti'n esposatu ziran. Andereñoa, Donosti bertan jaioa ba-zan ere, Errexil kastakoa. Frantzi, Suiza, Portugal da España ikusiak zituzten eztai-txangoan.

1911

Berriz ere Argentina alderuntz, bertan gelditzeko asmoakin. Buenos Aires'en ejerzituak empleatzen du delineante bezela ta bertako aldizkaritan lanean hasten da, España'ko idazlanak hutzi gabe. Itxasoz bestaldetik argitaratu zun «Las sombras de Loyola».

ANDONI ITURRIA

1914

Buenos Aires'en aspertu ta Europa aldera dator. Ta lenengo gerate aundia baño len Prantzi ta Alemania ikustatu ondoren Españi'ratzen da. Urte ontantxe beste ibillaldi bat ere egiten du Prantzi'ta Inglatera'n. Urte ontako liburua: «A lo lejos, España vista desde América».

1916

Madrid'en jartzen du bere bizitegia, erabateko bizi-lekua. «Cuadros europeos» izkiriartzen du. Hurrengo urtetan: «La afirmación española» (1917), «Espíritu ambulante» (1917), «El muchacho español» (1917) politiku-saiaketan. «El poema de la Pampa» (1918), «Paisajes argentinos» (1918), «Los conquistadores» (1918) bere ibillaldien bihotz-ondo-koak. «La intimidad literaria» (1919), «En la vorágine» (1919).

1920-1927

Berriz ere Ameriketa aldera: Argentina, Chile, Peru. Urte ontako liburua, euskaldun-izatearen aldetik interesgarriena: «Alma vasca». Geroxeago, «Páginas novelescas» eta «Santa Teresa». Hurrengo urtean: «Guerra de mujeres» eta «Los fantasmas del Museo». 1922'garrenean bi hilabete pasatzen ditu Marruekos'en eta geroago beste ibillaldia Europa-zear: Frantzi, Belgica, Holanda, Suiza, Alemani ta Italia ikusiaz. Honerakoan: «El Rey Nicéforo» (1923) eta 1926'ean «Los paladines iluminados», «Retratos» eta «Viajero de amor».

1927-1930

Ameriketatik hitzaldi batzuk ematera hotsegiten diote: Paraguay, Brasil, Argentina, Venezuela. Itxasoz haruntz zebillela urdailla zulatu zitzaion eta operazio bat egin bear izan zioten Buenos Aires'en. Arrezkero urdail-miñez iraun zuan beti. Garai ontako idazkiak: «Instantes» eta «El oculto pecado» (1927), «El muñeco de trapo» (1928), Paris'en bi hilabete pasa ondoren. «Loyola» ta «Sevilla y el Andalucismo» (1929). Berriz ere Ameriketa'ra bi aldiz, horaingoan Kuba, Mexiko ta New York ikusiaz. «Bolibar» eta «Nuevos retratos» argitaratzen ditu.

1932-1946

Gure «Iparraguirre»ren bizitza egiten du 1932'garrenean eta «Bolibar»en bigarren argitaratzea. Hurrengoan, Mallorca-aldean ibilli ondoren: «Viaje a Mallorca» (1933). Eta geroago: «El instante dramático» ta «Vida de Martín Fierro» (1934). 1935'garrenean Eskandinabia-aldean ikusten degu. Ta baita Alemani ta Frantzian ere.

1936-1939

Donosti'n igaro zuan Españi'ko gerratea. Ta bertako egunkari «La Voz de España»n idaz-lankide artu zuten. «Capitan Nemo» ez-izenakin idazten asi zan, bere senditik aparte zego-lako, baiña famili osoa alkar-tu zanean bere izenakin izenpetu zitun lan guziak. 1936'garrenean «El libro de las narraciones» argitaratu zuan.

1940

«Una mujer en la calle» idatzi ondoren Madril'en hil zan, ephilla-ren 28'an. Bere gorpuzkondoak Donosti'ra erakarri zituzten. Hirurogeita sei urte zitula hil zan.

1941

Españi'ko periodismo-saririk bikañena, «Mariano de Cavia»rena eman zioten, hil-ondoko hospe bezela, Madril'ko «ABC»n idatzitako «Violetas en la ciudad» medio zalarik. 1940 otsahillean idatzia zun artikulua hori.

1955

«Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País»koak bere euskal-idazkiekin bildumatxoa egin eta «Guía sentimental del País Vasco» izeneko liburu bat argitaratu zuten «Monografías Vascongadas»-sortan. Salaberriaren ohore-liburu hau Zirikiain-Gaiztarro'k atondu zuan.

* * *

3) GIZONA

Salaberria taju oneko gizona genun. Hara nola zeaztatzen duan Azorin'ek: «Con su melenita gris —sólo Salaverría y Eduardo Dato la traían en su tiempo—, con su sombrero hongo, con su bastón, vestido elegantemente, cenceño, esbelto, sonriente, Salaverría tenía una personalidad distinguida. Se le veía atento, curioso, en la calle, en los espectáculos; en el campo, ante el mar. Su actividad mental se espaciaba extensa, variadamente, por Europa, singularmente por Francia; por América, insistentemente por la Argentina; por España, que había recorrido en múltiples viajes». (4) Holakoxea genun ba, Salaberria: gizon garaia, lerdena, irazkia, pertxenta, txukuna gorputz eta izpirituz. Beti ponpos eta apain. Etzizaizun sekula etxetik aterako esku-makil eta kapelurik gabe. Etxe-barnean, ordea, txapel jatorra aldi-oro.

Xinta zan oso, garaien garaikoa, metodikoa. Bere ordutan ibiliko zan beti. Ta beti, noranai joateko, pauso berdiñiak emango zitun. Estankora joan bear bazun, gaur eta beti estanko berbera. (Garai hartan iru peseta ta bi txakur aundi kostatako «Chesterfield» errekiña erretzen zuan aldi-oro).

Harro xamarra, bakartia, berekoaia, bai politiku-solasei ta are gehiago idazle-bilgunei iges, anka egiten zien beti. Berez zan sotil, goibel, bihotz-illunekoa.

Erligio aldetik, eta baita bizitza-saioan ere, sinisgaitza bere idazkitan garbi asko ikusten degunez. Baiña etzan sekula harrotuko horregaitik, beste asko bezela. Azken-eguneraiño eramán zuan bere baitan jainko-kezka. Eta fede galduaren kezka. Bere liburu gehienetan (ikus, batez ere, «La Virgen de Aránzazu», «El rey Nicéforo», «Las sombras de Loyola» ta «Espíritu ambulante» argitaratuak diranen artean eta danen gaintik bere-bere autografi-alatsu dan «Pedrocho» argitaratugea) sinisgor, fedebako ikusten badegu ere, azken egunetan aita García agustindarraren bidez artu zitun kristau-sakramentuak. (Aita García hau beraxe izan zan, azkoz geroago, Marañoan haundia hil-aurretik Elizaratu zuana).

Langille porrokatua genun Salaberria, zangarra. Gauz guziak asko, etengabe landuko zitun. Bai idazkiak ta baita beste orotako gauz guziak. Itxas-ontziak itxuratzen trebea, mutilla, iaioa, artetsua zan oso.

(4) «Salaverria», «ABC» 29-4-1952.

Batez ere bela-ontziak egiten. Berak asmatuko zitun egin-aurretik. Eta bai gozatu ere trinketa, bela-nagusi edo artaina jarri bitartean, zure-riak eta saietsak egin ondoren!.. Ondotxo ikusten zan bere lantxo haue-tan Salaberriaren itxas-miña.

4) IDAZLEA

Etzun Salaberriak, ez orratik, bere aurrekoengandik jasotako grifa, biziera guzian ondotxo erakutsi zigun idazle-joera. Ez asaben artean, ezta senidetan ere, ez degu idazlerik arkitzen.

Salaberria'k ordea txiki-txikitandik zun joera hori, ez noski inguruko egokitasunagatik; ezpaizan garai hartan Donosti'n idaz-jaidurako giro-rik. Eta bestaldetik, etzun Baroja batek edo Unamuno'k eta izan zituz-ten biderik; Unibersidadadeak sarritan eman edo aurreratu oi baitu norbere izateak uka diona. Eta lehen ikusi degunez, gure Salaberria'k etzitun ifungo Unibersidadetan oñik jarri.

Hala ta ere, begira bere idazkietan zenbat eta zenbat idazle ospe-tsuen hitz eta esaerak aipatzen dizkigun: Alemandarrak: Goethe Grimm, Heine, Kant, Marx, Nietzsche, Schopenhauer, Simmel, Spengler, Sitmer, Jakob von Uexkull (sic). Nietzsche ta Shopenhauer zitun be-gikoen.

Frantziko idazleen artean: «La chanson de Roland», La Fontaine, La Bruyere, Racine, Perrault, Apollinaire, Baudelaire, Bergson, Chateau-briand, Daudet, Dumas aita, Flaubert, Fort, France, Gambetta, Gautier, Gide, Victor Hugo, Jammes, Lamartine, Pierre Loti, Maeterlinck, Ma-llarmé, Maupassant, Musset, Proust, Renan, Stendhal, Verlaine, Zola.

Ingelesak: Byron, Carlyle, Chaucer, Huxley, Macaulay, Schakespea-re, Spencer, Sterne, H. G. Wells, Oscar Wilde.

Ipar-amerikarrak: William Wills Darios, Emerson, Anita Loos, Edgar Alan Poe, Whitman.

Italiarrak: Dante, D'Anunzio, Leopardi, Garibaldi, Maquiavelo.

Errusuak: Bakunin, Dostoyewski, Gorki, Kropotkin, Petrokev, Tolstoy.

Eskandinabiarrak: Brandes, Ibsen, Kierkegaard.

Klasikoen artean hoek aipatzen ditu: Homero, Platón, Sókrates, Ce-sar, Cicerón eta Plauto. Estudiorik izan ezta ere, bizia bera ta munduan zearko ibillaldiak izan zitun maixurik bikañenak. Eta, batez ere, irakur-tzeko izan zun grifa.

Liburu artuenak, kuttunenak hoek izan zitun, berak aitortu zuanez: Markos Donearen Ebanjelioa, «El Quijote» ta «Hamlet».

Salaberria'ren idazkera lau hitzetan xurtu genezake. Bere tankera, estiloa holakoxea zan: biguin, garbi, zorrotz, oparoa. Horrela aitortu zun 1947'garrenean Azorin'ek, beintzat. Eta Azorin ez genun txantxetakoa gai hoetan...

Salaberria'ren prosa txukuna da beti, ulerterrexa, leuna, xamurra. Zailtasunak ere errexten saiatuko da. Egia esateko, eztu sarritan gai zaillik erabiliko. Paisajista degu. Eta oitura-zale edo «costumbrista». Begi zorrotzakin ikusiatuko du inguruko guzia ta begiak ikusitakoa zeazki jarri bere idatzietan. Euskal-artzaien goraberak aitatu nahi ditunean eztu ezertxo ere ahaztuko; goxatu egingo da zeaztasun guziak ematen eta baita Urbia'ko goroldioak zenbat motakoak diran ere esango digu. (Ikusi «Guía sentimental del País Vasco»k dakarren «La patria de los pastores» izeneko lana adibidez).

«Subrayamos la significación de José María Salaberria como paisajista literario», dio Melchor Fernández Almagro jaunak. «España le debe bellísimas descripciones: de montaña o paramera, de jardín o monumento, de ciudad bulliciosa o aldea medio muerta. Salaberria posee un fino sentido del color». (5)

Idazkera zuzenekoa zan; etzan ardasta billa joango: esatekoa xuxen esango zuan. Eta itz gutxienetan esan ere.

Lehen eman degu Salaberria'ren liburuen zerrenda. Baita esan ere Madril'go «ABC» egunerokoan ia bi milla artikulu idatzi zituala. Horain aipatu behar ditugu bere idazlantegi berezienak. Egunkari ta aldizkariak:

- «Euskal-Erria (1898) (hasierako urtea)
- «La Voz de Guipúzcoa» (1901).
- «Novedades» (1903) Donosti'ko aldizkaria.
- «El Pueblo Vasco» (1903) Donosti'ko egunerokoa.
- «El Gráfico», Madril'goa (1905).
- «España Nueva» (1905).
- «Los Lunes del Imparcial» (1905).
- «ABC» (1906).
- «La Vanguardia»
- «La Voz de España» (1936).

(5) «ABC», 1952'ko jorraillean.

«El Diario Vasco» (1936).

«El Heraldo de Aragón».

Argentina aldean: «La Nación» (1911)

«Caras y Caretas» (1911).

«Plus Ultra».

«Revista del Museo Social Argentino» (1911).

Bai liburutan et bai eguneroko idazkietan erabili zitun galetan lau dira nagusienak: 1) **erligio ta fede prolema**, 2) **Españi-zaletasuna**, 3) **Euskal-oitura ta folklorea**, ta azkenik, 4) **Arjentina ta Amerika**. Lau gai hoek ditu —aitatutako neurrian— Salaberriak bere baitan, kezkatu ta oparotsu.

Salaberriak etzun beste lanbiderik izan. Idazle izan zan erabat eta soillik. Eta hortik atera zun bere ta beretarren bizimodua. Bizimodu airosoa, deduzkoa, noski; bizi-egokia. Oso ondo ezkondu zitun bi alabak eta bere andre alargunari ikusteko etxea utzi zion Madril'go Velazquez-kalean. Begira ontaz Gregorio Marañon'ek ziona: «Ha sido Salaverria uno de los últimos representantes —y no sólo en España— de una casta excelsa de escritor: el escritor puro. No fue nunca más que escritor, por lo menos desde que, en sus años mozos, empezó a escribir. Los demás son —somos o hemos sido— escritores más o menos excelsos, pero a la vez profesionales de otras cosas, políticos, profesores, diplomáticos, editores o gente de fortuna copiosa. Salaverria escribió y nada más. En España no tenía, en este sentido, más que un solo compañero: Pío Baroja. Salaverria no fue, no quiso ser, otra cosa que escritor. Sentía la dignidad de su profesión de escritor, así como un deber y una servidumbre elegidos; y no como un medio para alcanzar otras cosas.» (6)

Salaberria degu, Unamuno, Baroja, Maeztu ta Manuel Bueno'rekin, Euskal Herriak Españi'ko literaturari eskeinitako ondasun naroa, mende hontako asieran.

5) EUSKAL-IZATEA

Salaberria'ren alargunak, Amalia Galarraga Azkarrunz'koak, 1953'ko epahillaren seian Beatrice Petriz ipar-amerikar andereñoari idatzitako eskutiz batean honela zion aho betez: bere senarra «cien por ciento»

(6) «Un gran académico sin Academia», «La Nación», 1940.

euskalduna zala, alegia. Aztertu beharko degu «cien por ciento» hau zenbaterafiokoa izan zan.

Jatorriz euskalduna zan goitik eta betik, Vinaroz'en jaioa izanagatik ere. Aitaren aldetik asabak arabatarrak zitun; amanak berriz gipuzkoarrek, goiherrikoak. Amak euskeraz garbi ta ederki erakutsi zion. Eta etzun sekula ahaztu gure izkuntza. Baiña idazlari-griña txikitatik berekin ba-zekarkin ere, etzan ez orixe euskal-griña. Ezpaizigun hitzik ere euskeraz idatzi. Ezta bere gaztaroko «fuerista» garaiean ere. Erabat erderazko griña zun barnean, nunbait.

Euskeratik erderara zerbait itzuli zun, hori bai. Baiña ezer gutxi. Iparragirre'ren amabi bertso-sorta bakarrik, «Gernikako arbola», «Ara nun diran...», «Ume eder bat», «Agur Euskalerrria», «Nere andrea» tabar... «Iparragirre, el último bardo» liburuan utzi zizkigun itzulpen hoek. Besterik ezertxo ere ez. Hutsa!

Euskal-gaiak erabili bai. Lehen aitatu degu bere idaz-gaietan euskal-oiturak eta ze leku zuten. Hontan ere ez aurrenekoa beintzat. Euskal-zaletasuna gehienen azaltzen duten bere liburuak hoek ditugu: «Alma Vasca» eta «Iparragirre, el último bardo». Baita «La Virgen de Aránzazu» ta «Las sombras de Loyola»n ere, baiño askoz eskaxago.

«Alma Vasca» euskal-izateari buruz eskenitako liburua degu. Baiña folklore aldetik, oitura aldetik zeaztu nai digu. Eztu barne-muinik ikutzen. Axaletik dabilkigu. Folklorekeri gehiegi. Ta berdintsu «Iparragirre, el último bardo»n ere. Urretxu'ko koblakariaren bizitzaren berri eman ondoren, Salaberria'k lehen aipatutako amabi bertso ematen dizkigu, euskeraz eta berak egindako itzulpenarekin. Eta gero bost saioketa eskeintzen dizkigu euskal oituratatz.

Salaberriak etzun bere nobeletan euskaldun aitzindaririk jartzeko oiturik. Gehienak espainarrak, arjentinarakoak edo goi-europarrak ditugu. «La Virgen de Aránzazu» nobelan azaltzen zaigu, halare, aitzindari bezela **Pedro Orozco**. Baiña nobela honen mamia erlijio-gaia degu. «Viajero de amor» liburuan, berriz, ikusten degun **Pablo Ansorena**, arjentinarakoa degu.

Eguneroko ta aldizkaritako lanetan Salaberriak euskal-gai asko erabili zitun. Baiña egundo ez sakonki. Agergarri bezela lan hauetako batzuen izenburuak azaltzen ditugu Madril'go «ABC»tik artuta: «De San Sebastián a Bilbao» (19-3-1906), «Los Altos Hornos de Bilbao» (21-5-1906), «Los Astilleros del Nervión» (26-5-1906), «Con el vicario de Zarauz» (2-9-1906), «El Santuario de Aránzazu» (2-10-1906), «San Se-

bastián, apertura de la sesión» (287-1908), «Víctor Hugo en Pasages» (2-9-1908), «El federalismo industrial de Guipúzcoa» (16-4-1910), «Bales rusos en San Sebastián» (4-9-1916), «La Casa de Ignacio Zuloaga» (5-7-1916), «La guerra en Bilbao» (17-7-1916), «Los ricos de Bilbao» (7-10-1916), «Los Fueros y los bizkaitarras» (24-7-1917), «Navarra» (17-9-1917), «Bilbao la bella» (29-9-1917), «El artificio regional» (18-1-1918), «Rincones de Vizcaya» (5-9-1919), «Impresión del País Vasco» (5-7-1921), «Pompa de salvas en la bahía de San Sebastián» (19-9-1922), «El caso Baroja» (28-12-1923), «El tamboril en la zarzuela» (16-11-1926), «Un libro nuevo: Loyola» (13-4-1929), «La figura de Loyola» (19-8-1930), «El País Vasco y la libertad» (25-7-1931), «Unas palabras de amistad a los vascos» (28-1-1932), «Paréntesis vasco» (4-9-1934), «Pitos nacionales: el pelotari» (5-4-1936).

Birritan esana degu Salaberria'k ia bi milla artikulu idatzi zitula «ABC» egunerokoan. Euskal-gaietakoak oso gutxi. Eta hoitatik gehienak deskizio-sailletakoak. Hori bai, euskal-lurraldetako amaika deskrizio eder eta zoragarri utzi zizkigun «Guía sentimental del País Vasco» liburuan ikusi dezakegunez.

Politika-aldetik, Salaberria gaztetan —Donosti'tik kanpora erten baiño lehenago— «fuerista» izana zan. Euskal lege-zarren zaletasuna ondo erakusten digu Jose de Arteche jaunak Gipuzkoa'ko Diputazioan arkitutako poema batean. Salaberria'k idatzitako olerki bakarra degu hau, sekula argitaratu gabea, ta bere eskuz jarria. Poema honek «¿Muere la patria?» izenekoa da, ta 1892'ko jorrahillean egin zun. Hona emen poema honen hitz batzuk:

«¡Verguenza!... Hay sí! Si los valientes «bascos» (sic) de legendarias épocas alzarán su venerable frente y a sus nietos mirarán entregados al cruel lloro, ¡oh, infamia!, exclamarían, y en la hueca tumba hundiríanse a esconder su espanto, maldiciendo a sus viles descendientes, que no sabiendo conservar viriles sus sacrosantos fueros y derechos lloran sobre las ruinas de su patria lágrimas humillantes...»

ANDONI ITURRIA

«Y pasan, y en un círculo brumoso
me rodean, me estrechan en su centro
y, mostrándome un roble centenario,
a punto que levantan sus aceros,
parecen indicarme con sus señas
su gloriosa misión en veinte siglos:
combatir por las santas libertades
de la Euskara región hasta la muerte.»

Fuero-zaletasun hau berehalaxe pasa zitzaion Madril'eratu zanetik. Geroago españolista amorratua biurtu zan. «La afirmación española» eta «El muchacho español» liburuak irakurtzea naiko degu hau egizta-tzeko. Ta baita bere beste liburu gehienak ere. Abertzaletasun-hitzik ere etzuan aitu nahi. Eta are gutxiago azkatasuna edo Sabino Arana-Goirik eratutako Alderdia. Hau dala-ta itxillu aundiak izan zitun. Bai emen ta baita Ameriketan ere. Lenengo aldiz Arjentina joan zanean Buenos Aires'ko «Laurak Bat» taldekoak itzaldi bat eskeini zioten. Baiña itzaldi-aurretik españolista porrokatua zala ikusita, uko egin zioten. Eta zapuztuta gelditu zan Salaberria. 1909'garrenean gertatutakoa hau.

Andoni Iturria